

El Call de Girona: Història d'una recuperació

Assumpció Hosta Rebés

*ahosta@ajgirona.cat

Resum

Des de l'any 1987 el Call de Girona inicia el procés de recuperació del call de la ciutat, procés que ens portarà a la creació del Institut d'Estudis Nahmànides l'any 1997 que exerceix les funcions de recerca i investigació i documentació i del Museu d'Història dels Jueus l'any 2000 com a centre de recuperació i preservació del llegat cultural i material d'ela petja jueva a la ciutat. El call de Girona, a més de programar un gran nombre d'activitats i projectes assumeix funcions de promoció i divulgació nacional i internacionalment amb la participació d'associacions de recuperació de la memòria col·lectiva d'àmbit Europeu.

Resumen

Desde el año 1987 el Call de Girona inicia el proceso de recuperación del Call o barrio judío de la ciudad, proceso que nos llevará a la creación del Instituto de Estudios Nahmánides en 1997 que ejerce las funciones de investigación y documentación y del Museo de Historia de los Judíos en 2000 como centro de recuperación y conservación del legado cultural y material del l'pasado judío en la ciudad. El call de Girona, además de programar un gran número de actividades y proyectos asume funciones de promoción y divulgación nacional e internacional con la participación de asociaciones de recuperación de la memoria colectiva en el ámbito Europeo.

Abstract

Since 1987 the Girona Jewish Quarter begins the process of recovery of the call (Jewish neighbourhood) of the city, a process that will lead to the creation of the Nahmanides Institute for research during 1997 and in 2000 the Museum of Jewish History as a centre for recovery and preservation of cultural Jewish heritage. The Jewish quarter of Girona, named Call, besides a large number of program activities and projects also has promote the participation on national and international associations related with Jewish culture and heritage.

Paraules clau: Girona, Call jueu, Sefardites, Patrimoni, Nahmànides

Assumpció Hosta i Rebés. Girona, 1957

Llicenciada en Història per la Universidad Autònoma de Barcelona

Procedent de l'empresa privada, el 1987 inicia la seva col·laboració amb l'ajuntament de Girona per a desenvolupar el projecte de rehabilitació de l'antic call de la ciutat. El 1992 es crea el Patronat Call de Girona i és nomenada directora, càrrec que segueix exercint en l'actualitat. El Patronat Call de Girona gestiona el Centre Bonastrucça Porta, edifici que acull el Museu d'Història dels Jueus i l'Institut d'Estudis Nahmànides.

De 1997 a 2016, secretària general de la *Red de Juderías de España*.

Des de 2011 és Secretària General de l'AEPJ (Associació europea per a la preservació del patrimoni jueu), associació creada el 2005, amb seu a Luxemburg. L'AEPJ treballa en dos grans eixos: l'itinerari cultural europeu "Ruta Europea de la Cultura Jueva", declarat Gran Itinerari Cultural pel Consell d'Europa el 2005, i el projecte Jornada Europea de la Cultura Jueva, que se celebra cada any a tota Europa (31 països el 2014), de manera simultània, un diumenge de setembre.

Ha publicat articles a revistes especialitzades del sector cultural i turístic. Ha coordinat cursos i participat en nombrosos congressos i seminaris sobre el tema de la recuperació del patrimoni històric i el llegat jueu.

El Call de Girona: Història d'una recuperació

Assumpció Hosta Rebés

Directora del Patronat Call de Girona

El 1987 obrírem la porta del carrer de Sant Llorenç, de la mà del govern municipal presidit per l'alcalde Joaquim Nadal. Un seguit de coincidències facilitaren que l'edifici fos adquirit, encara que parcialment, per l'Ajuntament d'aquella època. Ben aviat es féu palès que era un repte nou a afrontar, en un moment en què ni Girona tenia comunitat jueva, ni tampoc coneixíem cap sensibilitat especial entorn de la cultura jueva.

Aviat se'n compliran trenta anys, encara recordo amb tota claredat la impressió que em feu obrir aquella porta del carrer de Sant Llorenç per entrar al pati de l'estrella i trobar uns locals que, si bé des de l'exterior molts gironins i gironines en coneixíem la seva màgia o hi havíem estat prenent una copa una nit d'estiu, mostraven un interior ben diferent: habitacions plenes d'humitats, sostres esquerdats i forats pels quals s'entreveïen els núvols, uns espais que no haguessin resistit cap inspecció, una instal·lació elèctrica i de seguretat inexistent. Però tot i així, hi havia un relat iniciat per Josep Tarrés, que suggeria grans possibilitats d'investigacions documentals i cates arqueològiques per validar l'oralitat de les històries i llegendes que havien circulat al llarg dels anys vuitanta i de crear el que des d'aleshores s'ha anomenat el Centre Bonastruc ça Porta.

La voluntat d'una acció municipal decidida propicià la recuperació, entre els anys 1987 i 1990, d'aquest espai. S'adquiriren les propietats número 8 i 10 del carrer de la Força i s'inicià la rehabilitació estructural de l'immoble, que obrí al públic les primeres seccions el 1990, amb l'exposició «Els

jueus catalans i el call de Girona», exposició viatgera que, des dels Estats Units, Argentina, Israel i alguns països europeus, seria instrument i testimoni d'aquest inici de recuperació.

Amb la creació de l'organisme autònom municipal «Patronat Call de Girona» (1991), sota el patronatge de l'Ajuntament, Diputació de Girona i Generalitat de Catalunya, s'inicià una nova etapa, quan el call ja era l'element nuclear de tot el projecte.

**Carreró de Sant Llorenç, al Call de Girona
(Foto B. i J. Campillo).**

Les diferents fases de l'obra s'anaren succeint des de 1993, combinant les exposicions amb les obres de recuperació patrimonial, usant els espais temporalment disponibles del primer i segon pis fins 1996. En aquest període s'avançà el projecte

museogràfic i museològic, creant una comissió de treball interdisciplinari amb experts, en la qual participava el Museu de la Torre de David a Jerusalem, arquitectes, dissenyadors i, no cal dir-ho, el personal propi del Patronat i l'Ajuntament, que des del primer moment ha estat fortament involucrat en totes les etapes del projecte.

El maig de 1997 s'obrien les primeres sales de l'Institut d'Estudis Nahmànides i la biblioteca. La importància de l'Institut és fonamental en el nostre projecte ja que és a partir d'aquest que s'inicia la recerca documental per al futur Museu d'Història dels Jueus. Voldria destacar la convocatòria del II Premi beca Mossé ben Nahman, el 1999 pel Patronat Call de Girona (la primera edició havia estat de l'Ajuntament, alguns anys abans).

Pati del Centre Bonastruc ça Porta. Seu del Museu d'Història dels Jueus (Foto: B. i J. Campillo).

El 1998, Girona celebrà per primer cop a l'Estat espanyol, la festa de Hanukkà en un espai emblemàtic de la ciutat, Torre Gironella, amb la presència del gran rabí sefardita d'Israel, Rishon Letzion i el Sr. Elisha Baksi Doron. L'acte reuní un nodrit nombre d'autoritats catalanes i franceses i aplegà més d'un miler de persones; fita històrica, que es reprendria anys més tard de manera regular i que es repetirà a altres ciutats a partir de 2008.

Des d'aquest moment s'inicià un nou període, amb l'obertura de les primeres sales de la col·lecció permanent el 3 de juliol de 2000, gràcies a la cessió per part de la Generalitat de la magnífica col·lecció de làpides sepulcralcs hebrees, traslladades del Museu Arqueològic de Girona fins al Museu d'Història dels Jueus. Amb aquestes paraules el Patronat convidava als ciutadans i ciutadanes a visitar-les: «Hem portat a aquest recinte les làpides del cementiri jueu de Montjuïc trobades el 1866. En un simbolisme reiterat, ajuntem l'antiga sinagoga i el vell cementiri i obrim les portes de

Primera planta del Museu. Evolució del call de Girona i darreres troballes arqueològiques. (Fotos: Marcel Font).

Primera planta del Museu. Col·lecció de làpides hebrees.
(Foto: Aniol Resclosa)

la casa perquè hi tornin a reposar en pau, a través d'aquestes làpides, tots els jueus de la comunitat de Girona».

Durant la dècada següent s'anaren acabant les obres de rehabilitació dels diferents espais del Centre i obriren les sales de la col·lecció permanent que tenen com a objectiu la preservació i la divulgació del llegat jueu català amb una menció molt especial als elements relatius a la història local. En l'actualitat, el Museu d'Història dels Jueus reparteix el seu contingut en tres plantes. El recorregut s'inicia amb una introducció audiovisual i continua amb el relat sobre la vida comunitària, les festes i tradicions, el cicle de vida, els calls a Catalunya, les sinagogues, el cementiri, l'herència cultural, la vida quotidiana, la coexistència fins arribar a la inquisició, expulsió i diàspora, acabant amb la societat conversa després de l'expulsió, com a fils conductors de la visita.

Aquest relat es complementa amb l'espai d'exposicions temporals que permeten una mirada més enllà del que fou la vida jueva medieval i construeixen un pont entre el passat i la cultura jueva actual.

Finalment, per cloure aquest llarg capítol d'obres, cal dir que a partir de 2012 s'iniciaren les excavacions arqueològiques dins del Centre i sortiren a la llum les restes d'una casa jueva

construïda al segle XIII. Les excavacions continuarien el 2014 amb la descoberta del bany ritual (micvé), datat de 1435. Ambdues excavacions foren incorporades dins el recorregut del museu a partir de 2015. Aquesta és, a grans trets, la recuperació patrimonial realitzada en els darrers trenta anys i esperem i desitgem que en un futur la ciutat ens permeti anar recuperant i estudiant el seu passat a través de les pedres que han romàs amagades fins avui.

Així el Centre configura un conjunt patrimonial a l'entorn de la història i la cultura jueva gironina. A través de l'Institut d'Estudis Nahmànides i del Museu d'Història dels Jueus, teixeix un entramat d'activitats diverses dirigides als gironins i gironines, així com a visitants de la ciutat. A més, s'ha encarregat de la promoció del call en el seu conjunt i de la gestió de les xarxes culturals i associacions internacionals que al llarg dels anys, fruit de la tasca realitzada, s'han anat desenvolupant.

Segona planta del Museu. Activitat professional de les comunitats jueves catalanes a l'Edat Mitjana.
(Foto: Aniol Resclosa)

A aquesta recuperació patrimonial se li ha de sumar la tasca dinamitzadora de la institució, que de manera continuada ha apostat per recuperar tangibles i intangibles i per posar Girona en el mapa mundial de patrimoni jueu, no només a través dels seus personatges històrics il·lustres i l'explicació d'un passat poc conegut i fins i tot amagat, sinó

Micvé. Segle XV. Museu d'Història dels Jueus.
(Foto: Josep Maria Oliveras)

amb la recuperació d'una parcel·la de memòria històrica, retornant, com deia abans, el coneixement i la recuperació d'una realitat que les pedres i els documents ens estan permetent adquirir.

Seria llarg i feixuc llistar totes les activitats realitzades al llarg d'aquestes tres dècades i tampoc no voldria establir un barem de què és el que ha estat més important o més representatiu, però sí, permeteu-me establir una espècie de classificació en tres grans apartats. Per un costat, l'Institut d'Estudis Nahmànides (amb la Biblioteca Eliezer Eljanan Shalit), que des de l'inici programa activitats culturals i formatives, que anualment giren entorn d'un tema prèviament escollit i que permeten estudiar amb profunditat diversos aspectes de la cultura jueva, passat i present, convidant a persones acadèmiques i estudiosos rellevants en les variades

disciplines. A manera d'exemple i sense voluntat de ser exhaustius els darrers tres anys hem treballat sobre «Dones, jueves i sàvies» (2014); el 2015 «Dissidència: viure, creure i pensar diferent (ss. XVI-XVIII)»; aquest 2016 s'ha parlat de «Pirineus: frontera i refugi». El 2017 el Call de Girona parlarà sobre «La identitat des de l'absència: l'alteritat imaginada i la construcció d'una nació». Aquest cicle i els anteriors podeu consultar-los a www.girona.cat/call.

A l'Institut actualment també s'hi poden seguir cursos de llengua hebrea moderna, iniciativa del Patronat des de 1995. Un gran nombre de jornades, seminaris i congressos especialitzats s'han anat celebrant durant tots aquests anys, alguns d'ells oberts a tothom, d'altres destinats a sectors professionals específics. Hi ha hagut activitats de més petit format, com han estat els grups de lectura de la biblioteca, la presentació de llibres, la celebració de taules rodones sobre temes puntuals d'interès general, sense oblidar un gran nombre de col·laboracions i cooperacions amb d'altres institucions culturals de la ciutat o de fora. A més d'aquesta programació d'activitats culturals, l'Institut és l'encarregat de la publicació, des de 2004, de la col·lecció Girona Judaica, l'últim volum publicat, el setè, porta per títol *Jueus del rei i del comte. A l'entorn de les comunitats jueves de Girona i Castellò d'Empúries*. Informació completa la trobareu a www.girona.cat/call/cat/institut_publicacions.php. I també cal fer esment de la tasca de recerca i investigació que dirigeix l'Institut en temes fonamentals d'història local.

Un segon pilar s'afronta des del Museu d'Història dels Jueus, que té com a funció, tal i com s'ha dit abans, conservar i divulgar el patrimoni jueu de la ciutat, dins el marc de la Catalunya jueva. Com a tal treballa amb unes estratègies d'adquisicions, catalogació i inventari de fons, donacions i préstecs d'obra; amb una cura molt especial per adaptar progressivament el museu a

Fragment de document en hebreu (s. XIV-XV). Conservat a l'Arxiu Històric de Girona. Foto: B i J Campillo)

les noves tecnologies, disposa de wifi lliure i gratuït per als visitants, codis QR a les peces més rellevants, a més d'audioguies en català, anglès, francès, castellà i hebreu.

Les exposicions temporals s'ubiquen en una sala oberta a final de 2012 a la planta baixa de l'edifici, amb accés independent i fan de pont entre la Girona medieval jueva i la cultura jueva contemporània.

Des del museu es programen una sèrie d'activitats lúdiques i pedagògiques dirigides a tots els públics que es concreten en Nits de Música al Call (més de vint anys) en què una nit per setmana del mes d'agost un seguit de compositors, músics i artistes fan sonar la seva veu al pati del museu, artistes locals als quals seguim en la seva recerca de música jueva, artistes d'arreu que ens commouen amb les seves interpretacions. Les Nits de Pel·lícula al Call se celebren el mes de juliol cada any des de 2010 i faciliten veure films d'escassa distribució comercial al nostre país en versió original subtitulada. També es programen, molt especialment durant tot l'estiu i un cop per setmana, activitats dirigides als més petits de la casa, contes i llegendes populars que acosten la cultura jueva a pares, mares i infants.

Aquestes activitats, dirigides especialment als ciutadans i ciutadanes de Girona es veuen complementades amb un seguit d'activitats

dirigides a un públic passavolant i visitant que a través de les visites guiades: a Call Endins poden conèixer el nostre patrimoni arquitectònic, urbanístic i natural. Hi ha visites especialitzades en temes diversos, com Troba d'Or, un passeig pels patis i jardins del Call durant el qual les músiques de les tres grans religions conflueixen; o la visita Passejant entre flors i herbes pel Call, que permet un recorregut pels espais naturals estudiant l'ús i el consum gastronòmic i remeier segons les antigues tradicions. La tipologia de les visites es renova cada tres anys, per tal de que l'oferta sigui engrescadora per a tothom. Jornades internacionals de portes obertes, en el marc de la Jornada Europea de Cultura Jueva, el dia Internacional de Museus o la celebració de la Nit dels Museus són altres ofertes molt populars que aporten nous públics.

No podem oblidar que el mateix museu té una oferta de serveis pedagògics i turístics que permeten treure el màxim profit de l'experiència de la visita. Un incís a part mereix la botiga del centre, gestionada per serveis externs, un espai on es poden comprar records, productes gastronòmics, llibres i tota mena d'objectes relacionats amb el museu.

I finalment el tercer pilar es fonamenta en les accions i activitats pròpies de la institució Patronat Call de Girona, el seu Consell Rector presidit per l'alcalde de la ciutat i que és format per una delegació municipal que incorpora tots els grups de la corporació i representants de la Diputació de Girona i de la Generalitat de Catalunya. Altres òrgans representatius són el consell assessor, i el consell executiu.

Des del Patronat cada any es porten a terme activitats institucionals, com ara la celebració del Dia Oficial de la Memòria de l'Holocaust i Prevenció dels Crims contra la Humanitat, data escollida en record de l'alliberament del camp d'extermini d'Auschwitz-Birkenau (Polònia) el dia 27 de gener de l'any 1945, que ens permet recordar als gironins

i gironines víctimes de la barbàrie; la celebració de la festa de Hanukkà, esmentada anteriorment, que des de fa uns anys se celebra conjuntament amb la comunitat jueva de Barcelona a la plaça de l'Ajuntament, cada vegada amb més participació popular, la presència del call, en fires internacionals, i l'esforç de promoció exterior en conferències, simposis, jornades especialitzades i totes aquelles accions de promoció exterior, amb col·laboracions internacionals necessàries per garantir la presència del call gironí al món.

Per acabar, només puc dir que des del Patronat hem estat treballant intensament en la creació de xarxes i itineraris culturals. La participació en la fundació d'una associació internacional per a la salvaguarda del patrimoni jueu, anomenada AEPJ, que actualment té la seu a Luxemburg, fou una peça clau en la participació gironina en les itineraris culturals europeus del Consell d'Europa, la tasca de secretaria general que s'exerceix des de Girona, ens permet entrar en circuits de turisme cultural del mercat europeu i internacional amb més facilitat i el que és més important ens ha habilitat a conèixer i participar de moltes de les activitats de les comunitats jueves a Europa.

Una altra xarxa en què Girona ha estat part molt activa i on hem aportat la nostra experiència ha estat la fundació de la *Red de Juderías de España*, de la qual Girona n'ha tingut la responsabilitat de la secretaria general durant vint anys. Acabada aquesta etapa, actualment la ciutat i el call de Girona aposten per una nova realitat, la creació d'una Xarxa de Calls a Catalunya, que ens permeti estructurar el nostre patrimoni jueu al país, preservar-lo per a futures generacions, i donar-lo a conèixer al món.

Res de tot el que acabo d'exposar no hauria estat possible sense la ferma voluntat de l'Ajuntament de Girona i de les institucions involucrades. Cal agrair tal i com correspon a totes les institucions, universitats, empreses privades,

associacions, col·lectius i persones, que pel seu gran nombre no citaré individualment, però sense les quals la feina ni hauria estat igual, ni hauria tingut la mateixa capacitat de reeixir i comunicar; molt especialment a tot l'equip humà del Patronat Call de Girona, amb els quals amb alegria i professionalitat compartim objectius i hores de treball.

Per a saber-ne més:

<http://www.girona.cat/call/cat/>

<http://www.redjuderias.org/benjamin/>

<http://www.redjuderias.org/google/map.php?l=es&f=girona>

<http://www.jewishheritage.org/web/>

<http://www.gironamuseus.cat/cat/index.php>

<http://culture-routes.net/routes/the-european-route-of-jewish-heritage>